

Europejskiej, podpisany w Atenach w dniu 16 kwietnia 2003 r. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 2004, Nr 90. S. 5866–5925.

3. Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Litewskiej o Polsko-Litewskim Funduszu Wymiany Młodzieży, podpisana w Płocku w dniu 1 czerwca 2007 r. Monitor Polski, 2007, Nr 91. S. 4076–4088.
4. Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Litewskiej o wzajemnym uznawaniu dokumentów uprawniających do podejmowania studiów wyższych oraz uznawaniu okresów studiów, tytułów zawodowych, stopni naukowych i stopni w zakresie sztuki, sporządzona w Wilnie dnia 9 marca 2005 r. Monitor Polski, 2005, Nr 71. S. 2242–2295.

Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ

*Доктор історичних наук, професор, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
lmalex@ukr.net*

Руслан ГАЛУШКА

*Здобувач першого (бакалаврського) освітнього рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
hahalrusik26@gmail.com*

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ: МІЖ ТРАДИЦІЄЮ І МОДЕРНІСТЮ

Олена Пчілка (Ольга Петрівна Драгоманова-Косач) – українська письменниця, перекладачка, етнографка та громадська діячка, яка значно вплинула на розвиток української культури та освіти кінця XIX – початку XX століття. Її діяльність охоплювала як літературно-просвітницьку сферу, так і формування національно свідомого молодого покоління через систему виховання, засновану на україноцентричних цінностях. Як мати шістьох дітей (Михайла, Лесі, Ольги, Оксани, Миколи та Ізидори), прагнула виховати їх не просто освіченими людьми, а свідомими громадянами, котрі служитимуть рідному народові. Її підхід до виховання ґрунтувався на високих моральних цінностях, глибокій повазі до української мови й культури та необхідності активної громадянської позиції. Промовистим є факт, що саме Олена Пчілка пропонує дочці взяти псевдонім-маніфест – Леся Українка [8, с. 33], що перегукується з псевдонімом Лесиноного дядька Михайла Драгоманова, котрий підписувався «Українець».

Дочка Лариса, з'явилася в молодій сім'ї Косачів, лише через 1,5 року після народження первістка Михайла, і виснажена Ольга Петрівна вирушає на пів

року в Італію, відновлюватися. Після повернення Пчілка нажахана тим, що її діти опинилися під впливом ворожої культури: нянею для доньки найняли московитку, яка навчає їх російських пісень і казок [6, с. 42]. Це лише підсилює проблему, адже чоловік і його сестри, не спілкуються українською, що змушує Олену Пчілку негайно взятися за дітей. Щоб виправити цю ситуацію і «перевиховати» їх, на літо вона їде з ними до села Жабориці недалеко від Звягеля [6, с. 42], де їх оточує українське селянство, традиції та фольклор, що чинить значний вплив на їхнє життя. Такі гостювання стають регулярними і діти закохуються у всю цю народну течію так само, як і їх мати.

Оточення дивувалося такому вихованню, матір засуджували за те, що не вчить дітей «хороших манер», а батька за те, що він їй це дозволяв [6, с. 41]. Діти з панської родини почали носити народні строї та спілкуватися між собою «по-хлопськи», що руйнувало усталені соціальні норми. Ольга Косач як представниця дворянства дотримувалася принципу, що інтелігенція має бути поруч із народом, вести вперед і працювати на його благо. Всупереч тогочасним настроям вона вважає, що не варто зосереджуватися лише на минулому, народному й ізольовуватися від всього іншого.

У контексті виховання дітей часто згадується так званий педагогічний експеримент. Ольга Драгоманова початкові знання отримала вдома, а освіту здобула в приватному дівочому пансіоні А. Нельговської у Києві. Боячись, що система освіти зіпсує її дітей, вона не пускає їх до державної школи, а дає початкову освіту вдома самостійно, рідною українською мовою: *«Я дуже турбувалася тим, щоб оберегти дітей від російських впливів, бо ж рішуче треба було зайнятися шкільною наукою їхньою. До школи мені шкода їх було віддавати. Треба було відшукувати відповідні джерела, щоб знаходити для них хоч відповідну лектуру хатню, коли не школу»* [9, с. 369]. Поєднувала свій досвід навчання із передовими європейськими ідеями. Ретельно підбирає вчителів та літературу: малі Косачі читають твори Шевченка, Куліша, Марка Вовчка, сербські думи й твори Міцкевича в перекладі Старицького тощо. Олена Пчілка не любила спеціальних, пристосованих для дітей книжок і вважала, що вони тільки псують смак. Також Ольга Косач-Кривинюк згадує, що Леся та Михайло читали *«Міфи класичної древності»*, *«Труди»* П. Чубинського. Потрібно виділити, згаданий там само багатотомник, названий в сім'ї *«Дикі люди»* - описи подорожей мандрівників, описи життя різних народів, діти виховувалися в повазі до інших народів та культур [6, с. 41].

Така україноцентрична модель освіти була великим викликом, адже на цей час припадає видання Емського указу, що практично повністю забороняв будь-яке функціонування української мови: заборонено друкувати чи ввозити із закордону книги, ставити вистави, навіть друкувати тексти до нот. Вона

розвиває дітей не тільки як свідомих українців, а й громадян світу: навчає їх різних мов, дає читати європейських класиків, завдяки чому вони мають змогу її переосмислювати. Михайло з Лесею вивчають французьку, латину, давньогрецьку, інші мови, таким чином мати дає дітям не «рибу», а «вудку», як у відомій притчі. Внаслідок цього юні Косачі не залежать від перекладів, а читають найкраще в оригіналі, ба більше, беруться перекладати, в чому мати їх всяко підтримує: за її сприяння, у 1888 році в Києві Леся Українка та Михайло Косач створюють літературно-перекладацький гурток «Плеяда» [3].

Михайло таки піде до Хелмської гімназії, але тільки з 5-го класу, а пропозиції Єлизавети Драгоманової (матері Олени Пчілки), щодо влаштування Лесі у прогімназії в Гадячі Олена Пчілка категорично відхиляє [6, с. 33].

Справді новаторським було те, що Леся та Михайло здобували освіту в умовах гендерної рівності, тоді як у більшості європейських країн того часу переважала система роздільного навчання для хлопців і дівчат. Це свідчить про прогресивні погляди Олени Пчілки, яка, всупереч суспільним нормам, прагнула забезпечити своїм дітям рівні можливості для інтелектуального розвитку та доступу до знань, незалежно від статі.

Згодом, коли з'являються в сім'ї молодші діти, старші самі стають вчителями та беруть безпосередню участь у їх навчанні. Леся напише для своєї сестри підручник «*Стародавня історія східних народів*», перший український підручник про життя та культуру народів Давнього сходу.

Проблемою постає відсутність відповідного середовища, але Олена Пчілка знаходить вихід, вводить дітей у своє товариство інтелектуалів: літераторів, науковців, митців. Дуже важливим був «український парнас» в Києві, який був осередком українськості в русифікованому місті. Предметом гордості та особистою перемогою для неї був випадок, коли «*У якомусь-то питанні про княжу Русь Червоноруську малий Михась навіть переспорив Іловайського*» (Дмитро Іловайський – російський історик) [9, с. 376]. Олена Пчілка в вихованні дітей особливо приділяє увагу розвитку творчих здібностей, адже сама була так вихована: грала на фортепіано, добре співала, писала мелодії до народних текстів, вміла малювати, брала участь в аматорських виставах [8, с. 33]. Перш за все вона спонукає, ще зовсім юних Михайла та Лесею до написання власних віршів, перекладів. Вони часто відвідують театр, навчаються гри на фортепіано. Оксана навіть стала піаністкою, а Лесині музичної грамоти було достатньо, щоб мати змогу підбирати мелодії народних пісень на слух на фортепіано і записувати їх нотами. Також відомо, що вона брала уроки малярства у київській приватній школі Миколи Мурашка, збереглася фотокопія її картини олією «*Мати і дитина*», написаної у 1893 році.

Олена Пчілка, де би була, намагається поширювати свої педагогічні ідеї. Активно займається перекладом різних творів на українську мову. Сучасники дивуються вибором таких творів, які не зовсім підходять для дитячої аудиторії, та швидше всього це був спосіб відвести підозри цензури [1, с. 36–37]. Твори Овідія та Сапфо, Шиллера, Гете і Гейне, Гюго, Словацького та Міцкевича, Гоголя та багатьох інших у її перекладі дають можливість ознайомитися з перлинами світової літератури народу, який не має змоги прочитати їх в оригіналі. На Волині організовує україномовні бібліотеки. Вже в старшому віці, після смерті чоловіка, Михайла та Лесі, живучи у Гадячі вона береться виховання чужих дітей: у 1917 на зібранні Гадяцької повітової «*Просвіти*» виступає з доповіддю «Праця виховальна», яка постає як цілісна освітньо-виховна програма [2], пише п'єси для дитячого театру, займається різними освітньо-виховними заходами, популяризує серед молоді визначних українських діячів, як-то Панас Мирний чи Михайло Драгоманов.

Олена Пчілка була доволі егоїстичною у певному сенсі у своїх поглядах: готова на все заради мети — національного відродження українства, а виховання власних дітей стало першим кроком для її досягнення. Вона дуже любить своїх дітей, хоч і лагідною чи надто лояльною матір'ю не була, її постать залишається доволі контроверсійною, як зазначає дослідниця життя Лесі Українки Світлана Кочерга [7, с. 38]. Але такі підходи є цілком виправданими, адже вони подарували нам — українцям і світу, фізика, інженера-агронома, педагогиню, музикантку, лікарку і генійку українського слова. Для кожного з них мати буде *«мало не божеством»*, як згадує Ольга Косач-Кривинюк [6, с. 37], рольовою моделлю і прикладом любові до України. Сніжана Жигун вбачає в постаті Олени Пчілки не лише матір, щасливу своїми дітьми, а й педагога, що пишається результатами роботи [4, с. 45]. Такий, можливо, у чомусь, деспотичний підхід до власних дітей зробив їх запеклими борцями у житті, патріотами, інтелігентами і... — геніями.

За радянських часів Олену Пчілку фактично «стерли» з історії як видатну письменницю, науковицю, публіцистку та діячку українського руху. Її діяльність як борчині за права жінок та українців була свідомо замовчана, а саму її таврували як *«буржуазну націоналістку»*. У колективній пам'яті її залишили лише як дитячу письменницю та матір Лесі Українки, звівши образ до пасивної постаті в тіні доньки. Як влучно зазначає Оксана Забужко: *«Постколоніальна Україна отримала ... образ «мами й доні» зі шкільної читанки — таку собі сільську ідилію à la «садок вишневий коло хати» (де «дочка вечерять подає», а мати «научає»)*» [5, с. 461]. Таким чином, радянська влада позбавила Олену Пчілку її справжньої інтелектуальної та громадської ваги, перетворивши у зручну для імперського наративу сімейну постать.

Педагогічна думка Олени Пчілки потребує популяризації та ґрунтовнішого дослідження, адже її підходи, засновані на національних цінностях, родинному вихованні та розвитку творчих здібностей дітей, залишаються актуальними й сьогодні. Дослідження її педагогічних ідей сприятиме глибшому розумінню української освітньої традиції та допоможе адаптувати її до сучасних умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилюк-Терещук Т. «На користь рідного краю»: Олена Пчілка у просторах українського життя // *Ті, що творили «Перший вінок»* : збірка есеїв. Київ : Creative Women Publishing, 2024. 232 с.
2. Данилюк-Терещук Т. «Праця виховальна»: націоцентризм педагогіки Олени Пчілки // *Педагогічний пошук*. 2022. №2. С. 75–76.
3. Довідник з історії України (А-Я) : посіб. для серед. загальноосвіт. навч. закл. / Ін-т іст. дослідж. Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка; заг. ред.: І. З. Підкова, Р. М. Шуста ; упоряд. І. З. Підкова. Вид. 2-ге, доопрац. і допов. Київ: Генеза, 2002. 1135 с.
4. Жигун С. (Не) Жіноча автобіографія: Олена Пчілка про себе // *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2020. № 15. С. 43–48.
5. Забужко О. *Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій*. Видання 4-те. Київ : Видавничий дім «Комора», 2021. 656 с.
6. Косач-Кривинюк О. *Леся Українка: хронологія життя і творчості*. Нью-Йорк : Видавництво спілки «Гомін України», 1970. 923 с.
7. Кочерга С. «Милая мама...»: Емпативна інтерпретація епістолярного образу Олени Пчілки // *Слово і Час*. 2019. № 10. С. 37–43.
8. Шумілова А. Олена Пчілка: світло добра і любові // *Вісник книжкової палати*. 2009. №12. С. 32–34.

Галина ПОПЕРЕЧНА

*Кандидат філософських наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
poperechna.h.a.1982@gmail.com*

ОЦІНКА РОЗУМУ І ДОСВІДУ ЛЮДИНИ У ФІЛОСОФІЇ П.ЮРКЕВИЧА

Ми живемо у час, коли практичне значення результатів роботи виступає чи найголовнішим її критерієм. У сучасній мові достатньо поширеним є поняття «практицизм» – термін, що позначає захоплення практичною діяльністю, концентрацію на корисності набутих знань і навичок та недооцінка, а нерідко і нехтування значенням теорії. На сьогодні практицизмом як головним критерієм діяльності просякнуте все життя сучасної людини: від планування повсякденного життя, кар'єри, до політичної, економічної і наукової сфери.